

การ

พัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรี บนฐานอัตลักษณ์ เกาะลัดอีแท่น อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

นิภาวรรณ เจริญลักษณ์^{1*}นริศรา กรุดนาค²เริงวิษณุ นิลโคตร³

รับบทความ: 18 พฤษภาคม 2568 แก้ไขบทความ: 2 กรกฎาคม 2568 ตอบรับบทความ: 5 กรกฎาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรีบนฐานอัตลักษณ์เกาะลัดอีแท่น อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทเรียน คือ รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกส้มโอนครชัยศรี วิเคราะห์อัตลักษณ์เกี่ยวข้องกับส้มโอ ออกแบบและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต กิจกรรมการศึกษาชุมชนได้ประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การประชุมระดมความคิด และการสรุปบทเรียน กลุ่มเป้าหมายคือ แกนนำชุมชน นักเรียนครู ผู้ปกครอง และสมาชิกในชุมชน จำนวน 30 คน เป็นการเลือกแบบเจาะจง เกณฑ์การคัดเลือกคือ เป็นสมาชิกในชุมชน ทำงานหรือเป็นนักเรียนในเขตพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า 1) สภาพบริบทเกาะลัดอีแท่นมีลักษณะภูมิศาสตร์เป็นเกาะกลางแม่น้ำท่าจีน ซึ่งส่งผลให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การปลูกส้มโอพันธุ์นครชัยศรีที่มีรสชาติหวานอมเปรี้ยว เปลือกบาง เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น 2) กิจกรรมการเรียนรู้บูรณาการเครื่องมือสำคัญ ได้แก่ แผนที่เดินดิน ผังเครือญาติ ระบบสุขภาพ ปฏิทินชุมชน ประวัติชีวิต และประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในวิถีชีวิตชุมชน การพัฒนาและการแก้ปัญหาต่าง ๆ ผ่านการศึกษาเชิงลึกและการมีส่วนร่วมของสมาชิก 3) การออกแบบแหล่งเรียนรู้เน้นการบูรณาการองค์ความรู้เข้ากับกิจกรรมภาคปฏิบัติ เช่น แปลงสาธิตการปลูกส้มโอ เส้นทางเรียนรู้ชุมชน นิทรรศการภูมิปัญญา และกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: แหล่งเรียนรู้ชุมชนเป็นฐาน ภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรี อัตลักษณ์ชุมชน ชุมชนเกาะลัดอีแท่น

¹⁻² คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง ราชบุรี

* อีเมล: narisara5@hotmail.co.th

³ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จันทบุรี

Developing a Community-Based Learning Center on Nakhon Chai Si Pomelo Heritage Reflecting the Identity of Ko Lat E-Tan, Sam Phran, Nakhon Pathom

Nipawan Charoenlak ^{1*}

Narisara Krudnak ²

Reongwit Nilkote ³

Abstract

This academic article is part of the project titled “The Development of a Community Learning Resource Based on the Local Identity of Khlat I Thaen Island: Nakhon Chai Si Pomelo Wisdom in Sam Phran District, Nakhon Pathom Province.” The objective of this article is to present a lesson derived from the project which encompasses: (1) compiling knowledge related to local wisdom in cultivating Nakhon Chai Si pomelos, (2) analyzing the identity associated with pomelo cultivation, and (3) designing and developing a community learning resource as a space for knowledge transmission and the promotion of lifelong learning. The community education activities applied qualitative research methodologies, including in-depth interviews, focus group discussions, participant observation, brainstorming sessions, and lesson-learned summarization. The target group consisted of 30 purposively selected individuals, including community leaders, students, teachers, parents, and community members, based on the criterion that participants must be either residents, workers, or students within the area. The findings of the study are as follows: 1. The contextual background of Khlat I Thaen Island reveals that it is geographically situated as an island in the Tha Chin River, resulting in highly fertile soil ideal for growing Nakhon Chai Si pomelos, which are known for their distinctive sweet-sour flavor, thin peel, and local uniqueness. 2. The learning activities integrated key participatory tools such as transect walks, kinship diagrams, local health systems, community calendars, life histories, and community history. These tools facilitated a deep understanding of community life, development processes, and problem-solving, through active participation and qualitative inquiry. 3. The design of the community learning resource emphasized the integration of local knowledge into hands-on learning activities, such as demonstration pomelo plantations, community learning trails, exhibitions of local wisdom, and participatory workshops. These components aimed to promote participatory learning and systematic knowledge transfer within the community.

Keywords: Community-Based Learning Center, Nakhon Chai Si Pomelo Heritage, Identity-Based Approach, Ko Lat E-Tan Community

¹⁻² Faculty of Humanities and Social Sciences, Muban Chombueng Rajaphat University, Ratchaburi

* Email: narisara5@hotmail.co.th

³ Faculty of Education, Rambhai Barni Rajabhat University, Chanthaburi

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและสำคัญในการพัฒนาชุมชน เนื่องจากสะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และกลยุทธ์การปรับตัวของผู้คนในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เพียงแต่เป็นแหล่งความรู้ แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ช่วยให้ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนช่วยรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของพื้นที่ พร้อมทั้งส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่เพียงแต่เป็นการรักษาความรู้เหล่านี้ให้คงอยู่ แต่ยังเป็นการส่งเสริมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในระยะยาว (วาสนา อาจสาสิทธิ์, 2563; เบญจภักดิ์ เจริญมหาวิทย์, 2566) บริบทของประเทศไทย แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชนชนบท เช่น การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตามปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงถึง “ทุนศักยภาพ” ของชุมชน (นิภาวรรณ เจริญลักษณ์ และคณะ, 2566) การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนชนบทจึงไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร แต่ยังช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในชีวิตประจำวัน ช่วยให้ชุมชนปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดให้การศึกษาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของทุกคน โดยไม่จำกัดเฉพาะการศึกษาในโรงเรียน แต่ยังเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เพื่อให้ประชาชนทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาทักษะต่าง ๆ ได้ตลอดชีวิต (ราชกิจจานุเบกษา, 2542) การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงนับว่าเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยช่วยเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนจะช่วยให้ชุมชนสามารถเรียนรู้และใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ส่งผลให้การพัฒนาชุมชนเกิดความยั่งยืนและเติบโตในทุกมิติโดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของพื้นที่

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการบูรณาการความรู้ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากชุมชน (Community-Based Learning) เป็นแนวทางหลัก แนวคิดนี้เน้นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนและจากกิจกรรมภายในชุมชนเอง ซึ่งช่วยให้กระบวนการเรียนรู้ไม่จำกัดอยู่เพียงแคในห้องเรียนหรือการศึกษาในรูปแบบทางการเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของชีวิตประจำวันที่เกิดจากการปฏิบัติจริงในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การปลูกส้มโอ การเรียนรู้จากกระบวนการนี้ไม่ได้แค่เสริมสร้างความรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนเท่านั้น แต่ยังช่วยกระตุ้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างคนในชุมชนด้วย (นิภาวรรณ เจริญลักษณ์ และคณะ, 2561) การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปในกระบวนการเรียนรู้ ช่วยให้ชุมชนสามารถใช้ความรู้ที่สะสมมาในท้องถิ่นในการพัฒนาอาชีพและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงยังทำให้

สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งช่วยเสริมสร้างการพึ่งพาตนเองและความสามารถในการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ แนวคิดการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน (Identity-Based Learning) ก็มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพราะการเรียนรู้ในบริบทที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นจะทำให้ชุมชนเข้าใจและยอมรับภูมิปัญญาที่มีมาแต่โบราณ (นิรมล ขนมหวาน, 2557) การเรียนรู้ตามแนวทางดังกล่าวจะช่วยให้สมาชิกในชุมชนสามารถรักษาและส่งเสริมเอกลักษณ์ของตนเอง รวมถึงการสืบสานวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบันและอนาคต กล่าวได้ว่าการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตามแนวทางดังกล่าวจึงไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาความรู้ในระดับท้องถิ่น แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

จังหวัดนครปฐมตั้งอยู่ในภาคกลางด้านตะวันตกของประเทศไทย โดยมีลักษณะภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญในการเกษตรกรรมและการอุปโภคบริโภค พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะสมกับการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าว ส้มโอ และพืชผักอื่น ๆ ที่มีชื่อเสียงในระดับประเทศ ทำให้จังหวัดนครปฐมเป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ นอกจากนี้จังหวัดยังมีบทบาทในการเชื่อมต่อการค้ามาคมจากกรุงเทพมหานครไปยังภาคตะวันตกและภาคใต้ ซึ่งช่วยเสริมศักยภาพทางเศรษฐกิจในพื้นที่ทุนศักยภาพที่สำคัญของจังหวัดนครปฐมประกอบด้วยหลายด้านที่สำคัญ เช่น ทุนทางธรรมชาติที่มีแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำเจ้าพระยาที่ให้แหล่งน้ำและดินที่อุดมสมบูรณ์สำหรับการเกษตร ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การปลูกส้มโอพันธุ์นครชัยศรี ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และยังคงเป็นเอกลักษณ์สำคัญของพื้นที่ รวมถึงทุนทางสังคมที่ประชาชนในพื้นที่มีความรู้และทักษะด้านการเกษตรที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน (สำนักงานจังหวัดนครปฐม, 2568) จังหวัดนครปฐมเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะระบบนิเวศในที่ราบลุ่มแม่น้ำซึ่งเอื้อต่อการทำเกษตรกรรมอย่างมาก แม้ในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น แต่จังหวัดยังคงมีศักยภาพสูงในฐานะแหล่งผลิตไม้ผลและสินค้าเกษตรที่สำคัญของภาคกลางและของประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอสามปราชญ์และนครชัยศรี ซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกไม้ผลเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น ส้มโอ ชมพู่ มะม่วง และฝรั่ง แนวทางการพัฒนาพื้นที่จังหวัดนครปฐมควรมุ่งเน้นไปที่การส่งเสริมการเกษตรอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีธรรมชาติ และการดูแลรักษาคุณภาพดินและน้ำ เพื่อสร้างระบบการผลิตที่ปลอดภัยและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม อีกหนึ่งแนวทางที่ควรผลักดันคือ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยการจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงของเกษตรกร เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งในระดับเยาวชนและผู้ใหญ่ ซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ถือเป็นแนวทางใหม่ในการสร้างรายได้เสริมให้กับเกษตรกร โดยสามารถนำเสนอวิถีชีวิตเกษตรกรรม

กิจกรรมเรียนรู้การปลูกผลไม้ เช่น ส้มโอ และการนำเสนอวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และสร้างความเชื่อมโยงระหว่างภาคการเกษตร การศึกษา และการท่องเที่ยว

จากความสำคัญและที่มาของปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัยเล็งเห็นว่าแนวทางที่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในชุมชนเกาะลัดอีแท่น อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีทุนทางภูมิปัญญา ด้านการปลูกส้มโอนครชัยศรีและอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ชัดเจน คือ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ควบคู่กับการส่งเสริม การภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาต่อยอดสู่มิติอื่น ๆ ต่อไปได้ บทความเรื่อง “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรีบนฐานอัตลักษณ์ชุมชนเกาะลัดอีแท่น อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” เป็นผลจากการดำเนินโครงการซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนโครงการส่งเสริมศักยภาพเครือข่าย ท้องถิ่นสู่การจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชนอย่างยั่งยืนประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 จากศูนย์มานุษยวิทยา สิรินธร (องค์การมหาชน) ตามสัญญาเลขที่ สัญญาที่ SAC68C007 การนำเสนอครั้งนี้มุ่งนำเสนอองค์ความรู้ซึ่งเป็นทุนทางศักยภาพของพื้นที่ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา ทั้งนี้ คาดหวังให้บทความนี้จะสามารถประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบในพื้นที่อื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ผ่านการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไปได้

รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกส้มโอนครชัยศรี

การเรียนรู้จากชุมชน เป็นกระบวนการที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรภายในชุมชน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยไม่จำกัดเพียงการศึกษาในห้องเรียนหรือกรอบทางการศึกษา แบบดั้งเดิม แต่ยังมุ่งเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในชีวิตประจำวันผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกใน ชุมชน โดยอาศัยกิจกรรมทางสังคม เกษตรกรรม และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนา แนวทางการเรียนรู้ที่มีคุณค่าและยั่งยืน (Blake, 2011; อุทัย ปริญาสุทธินันท์, 2561) หลักการพื้นฐานของ การเรียนรู้จากชุมชนคือการบูรณาการความรู้ท้องถิ่นเข้ากับการปฏิบัติจริงในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมี ส่วนร่วมจากชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปลูกพืช การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือการรักษาภูมิปัญญา ท้องถิ่น ซึ่งส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน การศึกษาใน ลักษณะนี้มีประสิทธิภาพในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่ (UNESCO, 2017) การเรียนรู้จากชุมชนจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในห้องเรียนหรือตำราเท่านั้น แต่เปิดโอกาสให้ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการลงมือทำจริง ได้สื่อสาร แลกเปลี่ยน และร่วมมือกับสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่ง ความรู้ที่มีชีวิต และเต็มไปด้วยบริบททางวัฒนธรรมและประสบการณ์ตรง การเรียนรู้เชิงปฏิบัติเช่นนี้ช่วย เสริมสร้างทักษะชีวิต ทักษะทางสังคม และความเข้าใจในความหลากหลายของท้องถิ่น อีกทั้งยังส่งเสริม ความรู้สึกเป็นเจ้าของและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนใน ระดับชุมชน

แนวคิดการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชน (Identity-Based Learning) เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้จากชุมชน การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตท้องถิ่นทำให้สมาชิกในชุมชนรู้สึกถึงความเชื่อมโยงและความสำคัญของการรักษาเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งจะช่วยเพิ่มพูนความรู้สึกภาคภูมิใจและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในระยะยาว (Jarvis, 2006) การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน เช่น การจัดตั้งแปลงเกษตรเพื่อการเรียนรู้หรือการสร้างศูนย์การเรียนรู้ที่มีชีวิต เป็นกระบวนการที่สามารถเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การเรียนรู้จากชุมชนยังช่วยเสริมสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน (Blake, 2011) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของชุมชนเกาะลัดอีแท่น จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกส้มโอนครชัยศรี การเรียนรู้จากชุมชนสามารถช่วยสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการเกษตร การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่และกระตุ้นเศรษฐกิจในท้องถิ่น (National Education Act, 1999)

กิจกรรมการเรียนรู้จากชุมชนที่มุ่งเน้นการบูรณาการความรู้ท้องถิ่นกับการปฏิบัติจริง เช่น การจัดแปลงสาธิตการปลูกส้มโอ หรือการเรียนรู้การควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีธรรมชาติ จะช่วยให้ชุมชนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและนำความรู้เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ในเชิงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบนี้สามารถเสริมสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่จะเกิดขึ้นได้ในทุกช่วงวัยและทุกพื้นที่ (UNESCO, 2017) จากการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปลูกส้มโอ การจัดนิทรรศการ และการเรียนรู้จากกิจกรรมทางเกษตรกรรม ชุมชนสามารถสร้างความเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้กับการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ การสังคม และการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและอัตลักษณ์ของชุมชน

สรุป การเรียนรู้จากชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาชุมชน โดยการบูรณาการความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีชีวิตจะทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของตนเองได้ นอกจากนี้ยังช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนและรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ได้อย่างยั่งยืน

วิเคราะห์อัตลักษณ์ส้มโอ: อัตลักษณ์ท้องถิ่นและการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่มีฐานจากอัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นกระบวนการสำคัญในการเสริมสร้างความรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งไม่เพียงแต่มีผลต่อการเสริมสร้างทักษะและความสามารถของคนในชุมชน แต่ยังสามารถสร้างความรู้ที่มีความหมายต่อชีวิตประจำวันของคนอีกด้วย การศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่มีอัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นฐานมีความสำคัญ เนื่องจากช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของอัตลักษณ์ท้องถิ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะในบริบทของการศึกษาและการเรียนรู้จากประสบการณ์ของชุมชนเอง การศึกษานี้มุ่งเน้นการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับ

การบูรณาการอัตลักษณ์ท้องถิ่นในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน รวมถึงแนวทางและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการนี้

ความหมายของอัตลักษณ์ท้องถิ่น

อัตลักษณ์ท้องถิ่น (Local Identity) คือ ลักษณะเฉพาะที่สะท้อนถึงความเป็นตัวตนของชุมชนและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต และประเพณีต่าง ๆ ของคนในชุมชน อัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชน ตลอดจนการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ในพื้นที่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและมีประสิทธิภาพ (Smith, 2013) การศึกษาที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ท้องถิ่นสามารถส่งเสริมให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้และนำไปใช้ในการพัฒนาอย่างยั่งยืน

หลักการสำคัญในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่นต้องมีหลักการสำคัญที่ควรพิจารณา ได้แก่ หลักการที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้จากชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถขยายได้เป็นหลายมิติ ดังนี้

1. การเรียนรู้จากชุมชน เป็นหลักการที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน โดยการเรียนรู้จะไม่จำกัดอยู่แค่ในห้องเรียนหรือจากแหล่งข้อมูลภายนอกเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับประสบการณ์และวิถีชีวิตของคนในชุมชน การเรียนรู้ในลักษณะนี้ช่วยให้ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาได้จริงและเกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน (Cammarota & Fine, 2008)

2. การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ที่มีความหมายและต่อเนื่อง เช่น การปลูกพืช การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การประดิษฐ์งานศิลปะพื้นบ้าน หรือการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา ช่วยให้คนในชุมชนได้เรียนรู้จากสิ่งที่พวกเขารู้จักดีอยู่แล้ว (Hall, 1997)

3. การสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านการเรียนรู้ อัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างความรู้สึภาคภูมิใจและความเป็นเจ้าของในชุมชน การเรียนรู้ในแหล่งที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชนช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของพื้นที่นั้น ๆ การบูรณาการอัตลักษณ์ท้องถิ่นในการศึกษา ไม่เพียงแต่ทำให้การเรียนรู้มีความหมายมากขึ้น แต่ยังช่วยสร้างเอกลักษณ์ที่ชัดเจนให้กับชุมชน

กิจกรรมเรียนรู้ในชุมชน

กิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชนที่มีอัตลักษณ์ท้องถิ่นเป็นฐานสามารถเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ ซึ่งแต่ละรูปแบบจะมีการเชื่อมโยงกับความเป็นมาของชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องของอาชีพหรือวิถีชีวิต แต่ยังส่งเสริมให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจใน

ความเป็นท้องถิ่นของตนเอง รวมถึงเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนและภายนอกได้ (พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข และศิริบุณ จงวุฒิเวศย์, 2558) ดังนี้

1. **กิจกรรมการเกษตร** เช่น การปลูกพืชพื้นถิ่นหรือการจัดการทรัพยากรทางการเกษตรในรูปแบบที่เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น การปลูกส้มโอที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น การใช้วิถีธรรมชาติในการควบคุมศัตรูพืช และการรักษาคุณภาพผลผลิต ซึ่งสามารถให้ความรู้และเสริมสร้างทักษะด้านการเกษตรให้แก่สมาชิกในชุมชน
2. **การสร้างงานศิลปะพื้นบ้าน** กิจกรรมศิลปะพื้นบ้าน เช่น การทอผ้า การทำเครื่องประดับท้องถิ่น การสานงานหัตถกรรมต่าง ๆ ช่วยให้สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ยังสามารถนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีความหลากหลาย
3. **การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม** การเรียนรู้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นและประเพณี เช่น การนำเสนองานเทศกาลท้องถิ่น การจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การฝึกอบรมให้คนในชุมชนสามารถเป็นไกด์ท้องถิ่นหรือให้บริการท่องเที่ยวในรูปแบบที่ยั่งยืน

สรุป การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่มีฐานจากอัตลักษณ์ท้องถิ่นมีความสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่มีความหมายและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน การเรียนรู้ที่มีฐานจากอัตลักษณ์ท้องถิ่นช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรในท้องถิ่นได้ การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้จากชุมชนไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างทักษะและความรู้เท่านั้น แต่ยังสามารถพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับชุมชนได้อย่างยั่งยืน การทบทวนวรรณกรรมแสดงให้เห็นว่าแนวทางนี้สามารถปรับใช้ในบริบทต่าง ๆ และสร้างผลกระทบในเชิงบวกต่อการพัฒนาในระยะยาว

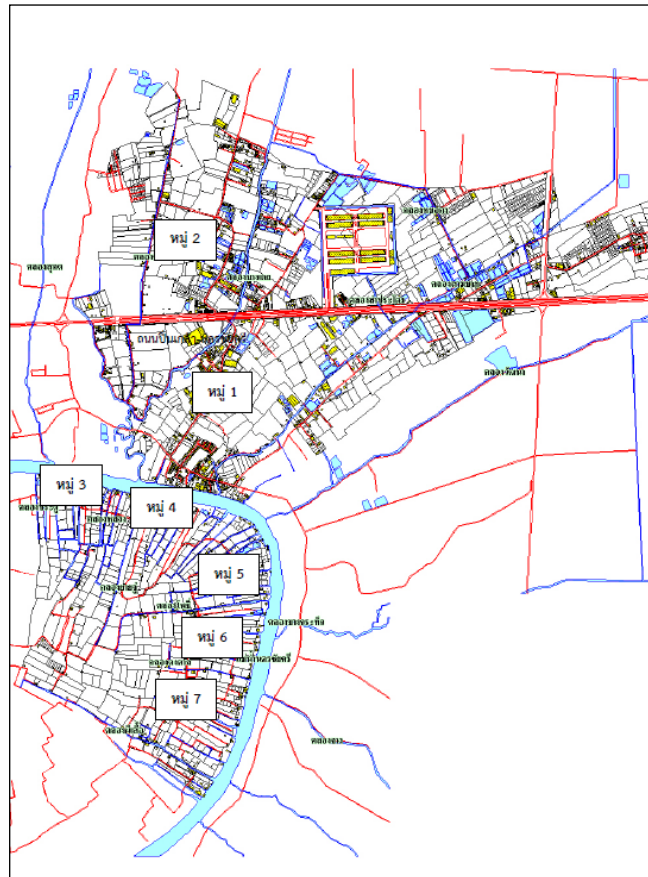
ประสบการณ์ภาคสนาม: กรณีศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรีบนฐานอัตลักษณ์เกาะลัดอีแท่น อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

บริบทของพื้นที่ และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ตำบลบางเตยและตำบลทรงคนองในจังหวัดนครปฐมมีลักษณะภูมิประเทศเป็นเกาะคล้าย “กระเพาะหมู” มีแม่น้ำนครชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน ทำให้พื้นที่ริมแม่น้ำเป็นดินตะกอนอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก โดยเฉพาะส้มโอ พื้นที่นี้มีความเป็นเอกลักษณ์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม มีประวัติการปลูกส้มไยาวนาน ตั้งแต่เริ่มปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือน จนพัฒนาสู่การปลูกเพื่อการค้า ชาวบ้านเดิมมีอาชีพหลักคือทำนา ต่อมาเริ่มหันมาปลูกส้มโอเป็นรายได้เสริมและพัฒนาเป็นอาชีพหลัก ส้มโอนครชัยศรีมีชื่อเสียงโดดเด่นเรื่องรสชาติ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น ผลไม้บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) โดยกระทรวงพาณิชย์ สะท้อนถึงคุณภาพและความภูมิใจของชุมชนในพื้นที่ ซึ่งยังคง

สืบสานภูมิปัญญาการปลูกส้มโอมานถึงปัจจุบัน เป็นเอกลักษณ์หนึ่งของจังหวัดนครปฐมดังที่ปรากฏในคำขวัญประจำจังหวัด

ส้มโอนครชัยศรีเป็นผลไม้ขึ้นชื่อของจังหวัดนครปฐม โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลบางเตยและตำบลทรงคนอง ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีน พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะเป็นดินตะกอนที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชสวน โดยเฉพาะพืชที่ต้องการน้ำและธาตุอาหารสูงอย่างส้มโอ ในอดีต ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และปลูกพืชสวนต่าง ๆ เช่น กล้วย มะม่วง ขนุน รวมถึงส้มโอไว้บริโภคในครัวเรือน ต่อมาในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2500 เริ่มมีการนำส้มโอไปวางขายที่ตลาดหน้าโรงเรียน ภปร. ราชวิทยาลัย ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมาก ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกส้มโอเพิ่มขึ้น และค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนพื้นที่นาจำนวนมากให้กลายเป็นร่องสวนเพื่อปลูกส้มโอเชิงพาณิชย์ จนกลายเป็นอาชีพหลักของชาวสวนในพื้นที่ จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ มีข้อสันนิษฐานถึงที่มาของพันธุ์ส้มโอนครชัยศรีว่าอาจมาจากพื้นที่บางขุนนนท์หรือราชบุรีบูรณะในเขตกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งที่เคยมีการปลูกส้มโอมานับร้อยปี ก่อนจะมีการขยายพันธุ์มายังอำเภอสามพรานและนครชัยศรี ซึ่งมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของส้มโอ ทำให้ผลผลิตมีคุณภาพดี มีรสหวานอมเปรี้ยว เนื้อแน่น และกลิ่นหอม จนกลายเป็นที่นิยมของผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง

นอกจากได้รับความนิยมในหมู่ประชาชนทั่วไปแล้ว ส้มโอนครชัยศรียังเป็นทีโปรดปรานของชนชั้นสูงและชาวต่างชาติในอดีต ตามประวัติเกี่ยวกับการค้าของไทยตั้งแต่ยุคที่การค้าเริ่มเปิดกว้างมากขึ้นจากการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่ภาคกลาง รวมถึงนครชัยศรี ทำให้ส้มโอกลายเป็นหนึ่งในผลไม้ที่เข้าสู่ระบบการค้าขายทางเรืออย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการขนส่งผ่านลำน้ำท่าจีนไปยังตลาดสำคัญในกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง ส่งผลให้เกิดการขยายพื้นที่ปลูกและเพิ่มผลผลิตอย่างต่อเนื่อง ส้มโอนครชัยศรีจึงไม่เพียงแต่เป็นผลไม้ท้องถิ่นที่มีรสชาติอร่อยเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชาวสวนในลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีอย่างลึกซึ้ง ปัจจุบันส้มโอนครชัยศรีได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น “สินค้าบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์” (Geographical Indication – GI) โดยกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงคุณภาพ มาตรฐาน และความเป็นเอกลักษณ์ของผลไม้ชนิดนี้ในระดับประเทศและสากล ช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชน และส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ภาพที่ 1 สภาพบริบทพื้นที่ตำบลบางเตย

ออกแบบและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต: เครื่องมือ 7 ชิ้น

“เครื่องมือ 7 ชิ้น” ของนายแพทย์โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ถือเป็นแนวคิดสำคัญในการทำงานของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข ซึ่งเน้นการทำความเข้าใจมนุษย์ในมิติทางวัฒนธรรมและสังคม มิใช่เพียงแคในเชิงชีววิทยาหรือทางคลินิกเท่านั้น เครื่องมือทั้ง 7 ชิ้นนี้ไม่ใช่อุปกรณ์ทางการแพทย์ในรูปแบบ แต่เป็น “เครื่องมือทางความคิด” และการสร้างการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนซึ่งเป็นเครื่องมือสะท้อนเปิดมุมมองให้ผู้ปฏิบัติงานเข้าใจผู้ป่วยและชุมชนอย่างลึกซึ้งและรอบด้านมากยิ่งขึ้น ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาบูรณาการเป็นกระบวนการ “กิจกรรมการเรียนรู้ชุมชน” เพื่อใช้ในการศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกส้มโอนครชัยศรี โดยเชื่อมโยงเครื่องมือทั้ง 7 เข้ากับชีวิตและบริบทของชุมชนเกาะลัดอีแ่นอย่างมีความหมาย เพื่อให้การเรียนรู้เกิดขึ้นร่วมกันอย่างลึกซึ้งและยั่งยืน (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2567) สรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การเรียนรู้ชุมชนด้วยเครื่องมือ 7 ชิ้น

เครื่องมือ 7 ชิ้น	กิจกรรมสำคัญ	ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น
1. แผนที่เดินดิน	1. เดินสำรวจสวนส้มโอ ร่วมกับเกษตรกร 2. บันทึกแผนที่จุดสำคัญ เช่น แหล่งน้ำ พื้นที่ปลูก จุดแปรรูป	1. ข้อมูลบริบทของพื้นที่ปลูกส้มโออย่างรอบด้าน 2. สร้างปฏิสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างชุมชนและผู้เรียน
2. ผังเครือญาติ	1. ศึกษาเครือญาติของครอบครัวเกษตรกรที่เป็นภูมิปัญญาต้นแบบสืบทอดการปลูกส้มโอ 2. วาดแผนผังและบทบาทของสมาชิกและเชื่อมบริบทพื้นที่	1. เห็นการเชื่อมโยงการสืบทอดภูมิปัญญาข้ามรุ่น 2. เข้าใจระบบแรงงานและความร่วมมือในครอบครัว
3. โครงสร้างองค์กรชุมชน	1. ระบุงค์กรที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมส้มโอ เช่น กลุ่มเกษตรกร GI, วัด, อบต., ศูนย์เรียนรู้ 2. สัมภาษณ์แกนนำชุมชน	1. เห็นกลไกที่สนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่นส้มโอนครชัยศรี 2. นักวิจัยมีข้อมูลในการวางแผนทำงานร่วมกับชุมชนในอนาคต
4. ระบบสุขภาพชุมชน	1. สสำรวจว่าชาวบ้านใช้ส้มโออย่างไรในมิติสุขภาพ เช่น สมุนไพร แก้อ่อนใน ผิวพรรณ 2. สัมภาษณ์แกนนำชุมชนที่รับผิดชอบ เช่น ผอ.รพ.สต., ประธานกลุ่ม, ประธานชมรม	1. เข้าใจคุณค่าเชิงสุขภาพของส้มโอในวิถีชาวบ้าน 2. เห็นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแบบองค์รวม
5. ปฏิทินชุมชน	ร่วมกันสร้างปฏิทินปีที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับส้มโอ เช่น ฤดูเก็บเกี่ยว งานบุญ ผลิตภัณฑ์แปรรูป	1. เข้าใจวัฏจักรการปลูก 2. วางแผนกิจกรรมส่งเสริม/เรียนรู้ได้ตามฤดูกาล
6. ประวัติศาสตร์ชุมชน	1. สัมภาษณ์ผู้สูงอายุเกี่ยวกับต้นกำเนิดการปลูกส้มโอนครชัยศรี 2. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและภูมิปัญญา	รับรู้ความภาคภูมิใจและอัตลักษณ์ของชุมชน เห็นการปรับตัวของภูมิปัญญากับโลกสมัยใหม่
7. ประวัติชีวิต	สัมภาษณ์เกษตรกรผู้มีบทบาทสำคัญ เช่น ผู้บุกเบิก GI, ครูภูมิปัญญา, ผู้แปรรูป	สะท้อนคุณค่าทางจิตใจและวัฒนธรรม เรียนรู้แบบเจาะลึกผ่านเรื่องเล่า

ภาพที่ 2 การบูรณาการกิจกรรมเรียนรู้ชุมชน

สะท้อนบทเรียน ประสบการณ์ภาคสนามการการศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนภูมิปัญญาส้มโอ นครชัยศรีบนฐานอัตลักษณ์เกาะลัดอีแท่น อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม ได้สะท้อนให้เห็นถึง กระบวนการพัฒนาที่สำคัญในด้านต่าง ๆ ซึ่งสามารถสรุปผลได้ดังนี้

1 การคงอัตลักษณ์ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนในพื้นที่ เกาะลัดอีแท่น ได้มุ่งเน้นการอนุรักษ์ อัตลักษณ์ ของชุมชนผ่านการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะการปลูกส้มโอ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการปลูก ส้มโอและการใช้ประโยชน์จากมันได้สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน และเพิ่มการรับรู้ของนักท่องเที่ยว

2. การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กิจกรรมหรือโครงการ ต่าง ๆ ดำเนินการได้ การมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การออกแบบ การดำเนินกิจกรรมไปจนถึงการเผยแพร่ ทำให้โครงการได้รับการสนับสนุนจากชุมชนและเพิ่มความยั่งยืนในการพัฒนา

3. การใช้เทคโนโลยีและสื่อสารการเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยี ในการบันทึกและเผยแพร่ข้อมูลทาง ภูมิปัญญาช่วยให้แหล่งเรียนรู้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้กว้างขวางยิ่งขึ้น การใช้สื่อออนไลน์เพื่อ

ประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการขยายขอบเขตความรู้และเพิ่มความสนใจจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน

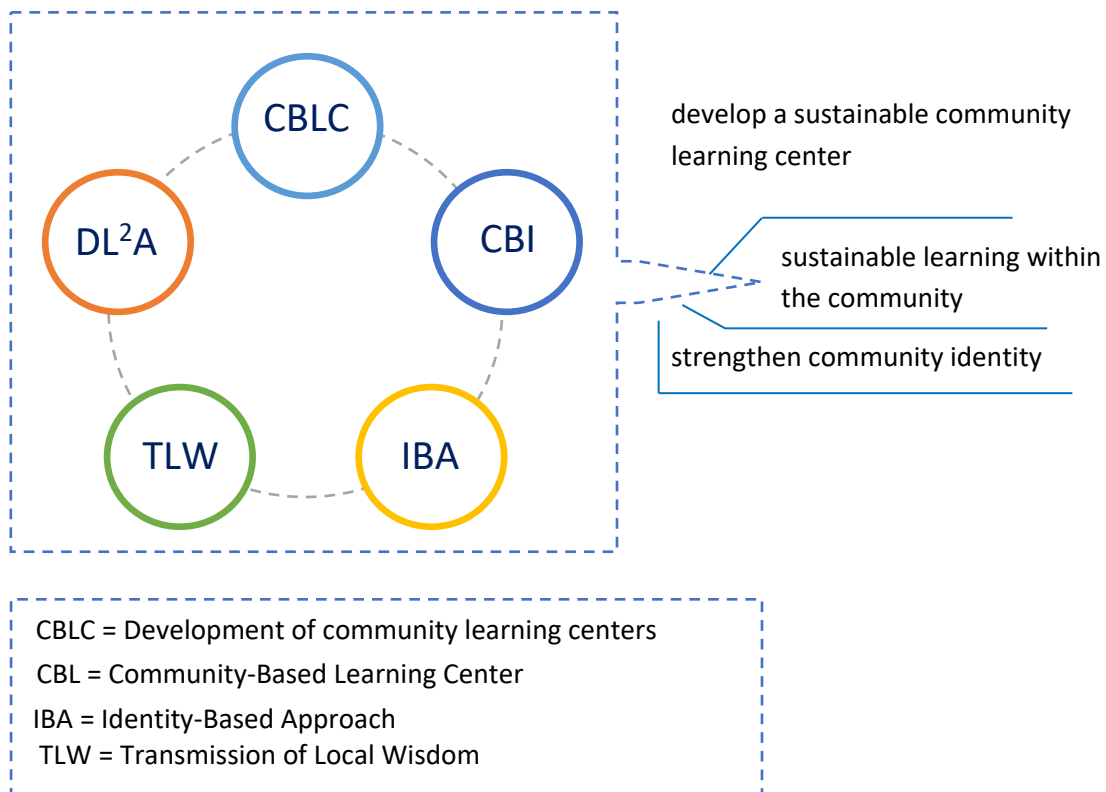
4. ความยั่งยืนของโครงการ ความยั่งยืนของโครงการพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับการสร้าง ช่องทางรายได้ที่มั่นคงให้กับชุมชน เช่น การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและการผลิตสินค้าจากส้มโอ ซึ่งเป็นสินค้าท้องถิ่น การใช้ผลิตภัณฑ์จากส้มโอและการส่งเสริมการท่องเที่ยวจะช่วยเสริมสร้างเศรษฐกิจของชุมชนและเป็นฐานรากในการพัฒนาในอนาคต

5. การส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ระหว่างรุ่น การสร้างแหล่งเรียนรู้ที่เน้นการศึกษาภูมิปัญญาส้มโอก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างรุ่น ทั้งจากผู้สูงอายุที่มีความรู้ด้านการเกษตรและเยาวชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญา ผลการศึกษาชี้ว่า การส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเยาวชนเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาความยั่งยืนของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรีบนฐานอัตลักษณ์เกาะลัดอีแท่นสามารถนำมาซึ่งการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว และส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ระหว่างรุ่นในชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาของชุมชน

สรุปองค์ความรู้จากการศึกษา

องค์ความรู้จากการศึกษา สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้การเรียนรู้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งเน้นการบูรณาการความรู้เข้ากับกิจกรรมภาคปฏิบัติ การศึกษานี้ยังเชื่อมโยงกับแนวคิดอัตลักษณ์ของชุมชนซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่สะท้อนเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้สำคัญ ได้แก่ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การเตรียมแปลง การควบคุมความสมดุลของระบบนิเวศท้องถิ่น และการดูแลคุณภาพผลผลิต รวมถึงการใช้กิจกรรมต่าง ๆ เสริมการเรียนรู้แบบเป็นธรรมชาติ ผลลัพธ์ที่คาดหวังที่พึงจะได้คือการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่ยั่งยืน ซึ่งจะสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่สามารถยั่งยืนได้ โดยการส่งเสริมการเรียนรู้อย่างยั่งยืนในชุมชน ชุมชนสามารถเรียนรู้และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการพัฒนา อีกทั้งยังมุ่งหวังที่จะเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน สามารถนำเสนอได้ตามภาพที่ 3

ภาพที่ 3 องค์ความรู้พัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนภูมิปัญญาบนฐานอัตลักษณ์ชุมชน

ภาพที่ 3 แสดงองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน โดยเน้นการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับกระบวนการเรียนรู้บนฐานของอัตลักษณ์ชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน องค์ประกอบหลักในภาพนี้สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. CBLC (Development of Community Learning Centers) คือ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยให้ชุมชนมีบทบาทในการออกแบบ จัดการ และใช้แหล่งเรียนรู้ด้วยตนเอง แหล่งเรียนรู้เหล่านี้อาจอยู่ในรูปของศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรม หรือแหล่งภูมิปัญญาที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงและเรียนรู้ร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง

2. CBL (Community-Based Learning Center) หมายถึง ศูนย์การเรียนรู้ที่มีฐานอยู่ในชุมชน โดยใช้บริบท ทรัพยากร และทุนทางสังคมของชุมชนเป็นแกนกลางในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อเชื่อมโยงความรู้จากท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่อย่างเหมาะสม และสร้างการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อผู้เรียน

3. IBA (Identity-Based Approach) คือ แนวทางที่ใช้อัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ภาษา วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเป็นฐานในการออกแบบและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชน และสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของตนเองได้อย่างแท้จริง

4. TLW (Transmission of Local Wisdom) หมายถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น ในรูปแบบของการเล่าเรื่อง การฝึกปฏิบัติจริง พิธีกรรม วัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้และสืบสานภูมิปัญญาต่อไป

สรุป และข้อเสนอแนะ

บทความนี้มุ่งนำเสนอประสบการณ์การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกส้มโอนครชัยศรีโดยใช้การเรียนรู้ชุมชนเป็นฐานและเชื่อมโยงกับแนวคิดอัตลักษณ์ของชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้สำคัญคือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการระดมความคิดเห็นจากภาคีในชุมชน เช่น แกนนำชุมชน ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไป เกาะลัดอีแท่นมีลักษณะภูมิประเทศเป็นเกาะกลางแม่น้ำท่าจีน ดินมีความอุดมสมบูรณ์สูง เหมาะแก่การปลูกส้มโอพันธุ์นครชัยศรี ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ รสชาติหวานอมเปรี้ยว เปลือกบาง และมีกลิ่นหอมเฉพาะตัว เป็นผลผลิตทางการเกษตรที่สะท้อนอัตลักษณ์ของพื้นที่อย่างชัดเจน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกส้มโอ เช่น การเตรียมแปลง การควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีธรรมชาติ และการดูแลคุณภาพผลผลิต ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และยังคงมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของคนในชุมชน การออกแบบแหล่งเรียนรู้ชุมชน มุ่งเน้นการบูรณาการองค์ความรู้เข้ากับกิจกรรมภาคปฏิบัติ เช่น แปลงสาธิต เส้นทางเรียนรู้ นิทรรศการภูมิปัญญา และเวิร์กช็อปเชิงปฏิบัติการ เพื่อสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่มีชีวิต ถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ และส่งเสริมการเรียนรู้อย่างยั่งยืนภายในชุมชน

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ควรมีการจัดทำสื่อหรือคู่มือการเรียนรู้ ที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือสื่อดิจิทัลเพื่อให้ความรู้สามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้นและแพร่หลายสู่กลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น ส่งเสริม ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเยาวชน เพื่อให้การสืบทอดภูมิปัญญาเป็นไปอย่างยั่งยืน และควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับสถานศึกษาและหน่วยงานภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยหรือภาคธุรกิจเพื่อสนับสนุนทั้งองค์ความรู้และทรัพยากรในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรพัฒนาโมเดลการเรียนรู้ที่บูรณาการทั้งองค์ความรู้ทางทฤษฎีและปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนฐานอัตลักษณ์และภูมิปัญญาของชุมชน รวมถึงการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ที่สามารถปรับตัวได้ตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

บรรณานุกรม

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2567). *วิถีชุมชนเครื่องมือ 7 ชิ้น ที่ทำให้งานชุมชนง่าย ได้ผล และสนุก* (ฉบับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- นิภาวรรณ เจริญลักษณ์, ชีรศักดิ์ อุ่นอารมณ์เลิศ, และนรินทร์ สังข์รักษา. (2561). การศึกษาภูมิปัญญาและการอนุรักษ์ พื้นฟูวิถีชีวิตชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี. *ลักทอง: วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร*, 24(1), 181-198.

- นิภาวรรณ เจริญลักษณ์, เริงวิญญ์ นิลโคตร, และชาติรี ลุนคำ. (2566). การวิจัยและพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาในการสร้างเสริมสุขภาพ กลุ่มเปราะบางในชุมชน. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 11(3), 848–861.
- นิรมล ขมหวาน. (2557). การศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดโบราณ บางพลี จังหวัดสมุทรปราการ. *Asian Journal of Arts and Culture*, 14(1), 125–144.
- เบญจศักดิ์ เจริญมหาวิทย์. (2566). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. *วารสารนิสิตวัง*, 25(2), 54–63.
- พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข, และศิรีบุณ จงวุฒิเวศย์. (2558). การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนโดยใช้พิพิธภัณฑ์และ แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์. *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 12(12), 106-123.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (2542, 19 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 116 ตอนที่ 74 ก. หน้า 4, 16.
- วาสนา อาจสาโรจน์. (2563). วัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (ดุชนินิพนธ์). คณะรัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สำนักงานจังหวัดนครปฐม. (2568). *แผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัดนครปฐม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568*. สำนักงาน.
- อุทัย ปริญาสุทธีรัตน์. (2561). การพัฒนาองค์การ: ประเด็นทบทวนสู่การประยุกต์ใช้เพื่อการจัดการชุมชน. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 38(6) : 24-48
- Blake, J. (2011). Community-Based Learning: A Model for Teaching and Learning in the 21st Century. *Journal of Education*, 45(3), 215-230.
- Cammarota, J., & Fine, M. (2008). *Youth participatory action research: A pedagogy for transforming the world*. Harvard Educational Review.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Sage Publications.
- Jarvis, P. (2006). *The theory and practice of teaching*. Routledge.
- National Education Act, B.E. 2542 (1999). *Thailand's Education Law*. Ministry of Education, Thailand.
- Smith, L. T. (2013). *Decolonizing methodologies: Research and Indigenous peoples*. Zed Books.

UNESCO. (2017). *Learning Cities: Shaping the Future of Learning in a Globalizing World*.

UNESCO Institute for Lifelong Learning.